

Paulus schrijft aan de kerk van Rome

inleiding bij de briefpericopen uit Romeinen, 18 juni tm 17 sept 2017¹

Peter J. Tomson

Inleiding

Voor een preek over Paulus zoek je allicht naar de ‘vette’ stukjes, stukjes waar de meeste theologie aan zit. Ook voor het Romeinen-leesrooster zijn pericopen met ‘theologisch vet’ geselecteerd. Want zo zijn we Romeinen gaan lezen, eerst op voorgang van Augustinus, en vervolgens, met verdubbelde inzet, van de Augustijner monnik Luther. En zo is ‘de Paulijnse theologie’ van wet, zonde, genade en rechtvaardiging centraal komen te staan. Die bevindt zich zeker in Romeinen, veel zelfs, maar de vraag is op welke manier en met welk doel. We kunnen het beste uitgaan van het inzicht dat Romeinen net als andere Paulusbrieven niet geschreven is als een tijdloos theologisch tractaat, maar als een pastorale brief gericht aan een concrete groep christenen in een concrete situatie.

‘Vet’ is nuttig en onmisbaar in de juiste hoeveelheid, maar zonder botten en spieren kom je nergens. Voor een goed begrip van de brief moeten we daarom uitvinden hoe de ‘spieren’ functioneren en hoe het ‘skelet’ in elkaar zit. Deze inleiding geeft eerst een vrij uitvoerig overzicht van de ‘spieren’ – waar zet de brief zich tegen af, waar wil hij naar toe – en daarna van het ‘skelet’ ofwel de opbouw; tenslotte een schema. Met het ‘vette’ van de theologie komt het daarna wel goed: zie de briefpericopen.

Opmerking vooraf: de NBV is in Romeinen meer ‘doeltaalgericht’ dan elders; allerlei ‘ingewikkelde’ Griekse bewoordingen zijn (begrijpelijk!) wegvertaald. Voor de preekvoorbereiding is meer ‘brontaalgerichtheid’ vereist, daarom geef ik mijn eigen vertalingen met aandacht voor cruciale wendingen in het Grieks.

De bredere context belicht vanuit Romeinen

Sterker nog dan andere brieven van Paulus moeten we in Romeinen zoeken naar de exacte tijd en aanleiding van de brief, anders gezegd: naar de historische context. We vinden alleen indirecte gegevens, allereerst in de brief zelf, en verder in Handelingen en andere externe bronnen. Hierbij moeten we onderscheiden tussen de bredere context, vooral die in Judea die een belangrijke rol blijkt te spelen op de achtergrond, en de meer directe context in Rome. Op de context in Rome valt enig licht uit de brief als geheel. De context in Judea komt indirect in beeld in de inleiding en de afsluiting van de brief (1:1-17; 15:14-33); verwante uitdrukkingen geven bovendien aan dat er een samenhang is tussen beide gedeelten. Bij het verhelderen van deze contexten moeten we externe bronnen te hulp roepen.

In het eerste stuk van de inleiding, het ‘opschrift’ (1:1-7), stelt de schrijver zichzelf en zijn lezers voor in welhaast ‘Hebreeuwse’ bewoordingen (zie toelichting op deze pericoop, in het website-archief). Niettemin zegt Paulus hier: ‘...Ik heb een genadegave en apostelopdracht ontvangen tot geloofsgehoorzaamheid onder alle niet-Joden’ (1:5). Dit komt overeen met Gal 1-2, waar hij heeft uitgelegd dat hij zich weet geroepen als ‘apostel aan de niet-Joden’, en dat deze roeping door de andere apostelen is erkend.

¹ Deze inleiding is vrij beschikbaar en mag geciteerd worden mits de bron vermeld wordt.

Dan volgt in 1:8-17 de dankzegging die overvloedig in de themastelling. Paulus wil eindelijk naar Rome komen, om 'enige vrucht te oogsten onder jullie evenals onder de andere niet-Joden' (1:13), want zijn boodschap is bedoeld voor 'Grieken en barbaren, wijzen en onwetenden' (1:15). Zo klinkt het ook in de afsluiting: hij heeft deze brief geschreven 'vanwege de mij door God gegeven genadegave om een dienaar van Jezus Christus te zijn aan de niet-Joden' met als doel 'de geloofs-gehoorzaamheid van de niet-Joden'. Daarom wil hij naar Rome komen (15:15, 18, 23).

Noot: Ik vertaal het Griekse *ethnê* hier steeds als 'niet-Joden'. Letterlijk betekent het woord 'volken'; de Septuaginta gebruikt het als vertaling van het Oudtestamentisch-Hebreeuwse *gojim*. In de Hellenistische periode is het begrip echter geïndividualiseerd en betekent vaak 'niet-Joden', net zoals *gojim* in het rabbijns Hebreeuws.

Straks wordt het begrippenpaar 'Jood en Griek' gebruikt. Dat is synoniem met 'Jood en niet-Jood'. Een vergelijkbaar paar is bij de rabbijnen te vinden: 'Jood en Arameeër'. Het enkelvoud staat in beide gevallen voor het collectief, dus 'Joden en niet-Joden'.

In de afsluiting noemt Paulus trouwens nog een andere reden, misschien wel zo belangrijk, waarom hij naar Rome wil komen. In zijn voornemen om Jezus' evangelie overal te prediken wil hij naar Spanje reizen, met Rome als tussenstation. Waarschijnlijk rekent hij bij de voorbereiding van die reis ook op materiële ondersteuning (15:24-29).

Nu komt wat alle commentaren het 'motto' van Romeinen noemen: het 'evangelie' is bedoeld 'eerst voor de Jood, maar ook voor de Griek' (1:16; we zullen later zien dat het nog vaker voorkomt). Let op de bijzondere volgorde, die nergens anders bij Paulus voorkomt: 'eerst voor de Jood, maar ook voor de Griek' (1:16). Het hierop volgende profetencitaat hoort erbij, daarover straks.

Wat we hier leren is dat Romeinen wel is gericht tot de niet-Joden in de kerk van Rome, maar met name gaat over *de verhouding van Joden en niet-Joden*. We zullen dit bevestigd zien in de hoofdstukken over Abraham (4), 'Israël' (9-11) en de leefgewoonten (14:1-15:13). Een concrete aanleiding wordt niet uitdrukkelijk genoemd, maar de afsluiting bevat een hint.

De afsluiting maakt in zekere zin de gedachtengang van de inleiding af, wat wijst op de innerlijke samenhang van Romeinen. Paulus zegt hier dat hij vanwege de 'genadegave' van God een 'dienaar' (letterlijk 'liturg') van Jezus naar de niet-Joden is, 'een celebrant (*hiërourgôn*) van Gods evangelie, opdat de offergave van de niet-Joden welgevallig zij' (15:16) – de cultische taal van dit gedeelte is veelbetekenend wanneer we letten op het volgende.

Paulus is op het moment van schrijven onderweg naar Jeruzalem met 'het dienstbetoon ... aan de armen onder de heiligen in Jeruzalem' (15:26) – anders gezegd met de opbrengst van de inzamelactie in zijn kerken. 'Heiligen' werd blijkbaar als speciale benaming gebruikt voor de leden of in elk geval de leiders van de Jeruzalemse gemeente. De collecte was een heel belangrijk project waar Paulus jaren mee bezig is geweest (vgl. 1 Kor 16:1-4, 2 Kor 8-9 en Gal 2:10). Hij reist nu met het geld naar Jeruzalem en hoopt dat 'het welaangenaam zal zijn voor de heiligen' (15:31). Het zou terecht zijn dat de niet-Joden de moederkerk in Jeruzalem dienen 'in het stoffelijke', want zij delen reeds met haar 'in het geestelijke'. Op de een of andere manier spreekt Paulus over de kerk van 'de heiligen' als een heiligdom waar hij hoopt bij te dragen aan de eredienst, vandaar misschien de cultische taal.

Paulus hoopt dus dat het (geldelijke) 'offer' van de niet-Joodse christenen de balans in evenwicht brengt, dat het mag gelden als blijk van hun positieve instelling tegenover de Joodse moederkerk. Hij is daar echter niet zeker van gezien de omstandigheden. Hij doet met name een uitdrukkelijke oproep om te bidden dat hij 'bewaard blijft voor de hardnekkigen in Judea' (15:30v). Om te begrijpen wat daar achter zit, moeten we andere bronnen aanboren.

De bredere context vanuit andere bronnen

Na Paulus' brieven is Handelingen onze meest uitvoerige bron over de apostel. Werd vroeger nogal getwijfeld aan de 'historische waarde' van Handelingen, tegenwoordig ziet men het werk als redelijk betrouwbaar naar de maatstaven van de tijd. Toch horen we in hier niets over Paulus' belangrijke collecteproject. Dat valt temeer op daar in de tweede helft van Handelingen Paulus hoofdpersoon is en de verhouding tussen Joden en niet-Joden centraal staat.

De meest waarschijnlijke verklaring lijkt me dat toen Lucas Handelingen schreef, zo'n 20 tot 30 jaar na de Joodse opstand tegen Rome, geldelijke steun aan 'Jeruzalem' verdacht was in Romeinse ogen. De Joden waren verslagen en de tempel, symbool van hun opstand tegen Rome, was verwoest in 70 n. Chr. Vespasianus, kort tevoren tot 'imperator' uitgeroepen, had de Joodse tempelbelasting als straf omgezet in een belasting voor de Jupitertempel in Rome (de zgn. *fiscus judaicus*). Alle Joden ter wereld moesten deze betalen, en m.n. Vespasianus' jongste zoon Domitianus hield hij er op grove wijze de hand in toen hij keizer was. Juist in die tijd zat Lucas waarschijnlijk te schrijven, en het zou zeer onverstandig van hem zijn, een grote inzamelingsactie voor Jeruzalem te vermelden.

Wat Handelingen wel vermeldt is de geladen sfeer toen Paulus in Jeruzalem aankwam, waarschijnlijk in 58 n. Chr. Op grond van Paulus' brieven moeten we aannemen dat hij op dat moment het geld van de collecte bij zich had, wat Lucas dus om te genoemde reden verzwijgt. Hij schrijft wel dat Jakobus aan Paulus vertelt dat er nu 'duizenden Joden' waren die in Jezus geloven en bovendien 'ijveraars zijn voor de wet'. Zij hebben het kennelijk op Paulus gemunt, en Jakobus raadt hem aan, door deelname aan het offerritueel in de tempel te tonen dat hijzelf ook de wet houdt. Toch ontstaat er oproer en wordt Paulus bedreigd. Daarop grijpen de Romeinen in, die echter nauwelijks wisten wat er allemaal gaande was. Hoe verwarrende de toestand was, blijkt wanneer de commandant van de wacht hoort dat Paulus Grieks kent en hem verbaasd vraagt of hij dan niet de Egyptenaar is die met 4000 *sicariërs* de woestijn in was getrokken. In het vervolg van het verhaal ondernemen Joodse groeperingen agressieve actie tegen Paulus en bereiden zelfs een moordaanslag voor, maar uiteindelijk wordt hij in Caesarea overgedragen aan stadhouder Felix (Hand 21:17-23:24).

Meer licht valt op de verwarrende en geladen sfeer in Jeruzalem in die jaren uit de geschiedwerken van Flavius Josephus, de Jeruzalemse priestertelg die in Galilea kortstondig commandant was tijdens de opstand en na zijn capitulatie tot het gevolg van Vespasianus ging behoren. In zijn 'Joodse oorlog' verzwijgt ook Josephus een en ander, m.n. de breed gedragen Joodse weerzin tegen de Romeinse belastingheffing en de betrokkenheid van leidende Jeruzalemse kringen bij de opstand. Dat weten wij uit zijn later geschreven 'Joodse oudheden', waar hij minder behoedzaam is. Een en ander combinerend komt het hierop neer, dat in de jaren 50 van de eerste eeuw een steeds oproeriger en gewelddadiger sfeer ontstond in Jeruzalem. Het initiatief kwam deels van een volksbeweging in Galilea, deels van

een priesterbeweging in Jeruzalem. Juist onder het bewind van Felix (52-60 n. Chr.) doken de *sicariërs* op (ook in Handelingen vermeld!), die terreur zaaiden door hooggeplaatste personen te vermoorden met een dolk (*sica*) die ze verborgen onder hun kleding. De Jeruzalemse beweging wordt later door Josephus aangeduid als 'de Zeloten', letterlijk: 'ijveraars', nl. voor de wet. Zij streden ervoor om de tempel en het land van 'heidense smetten' vrij te maken en drongen o.m. aan op besnijdenis van niet-Joodse bondgenoten.

Er is discussie onder historici of deze informatie van Josephus betrouwbaar is en niet veeleer een retorisch oppoetsen van zijn eigen blazoën en dat van zijn volk. Die twijfel wordt niet alleen weerlegd door het overeenkomende scenario in Handelingen, maar ook door Paulus' autobiografische verweer in Gal 1-2. Ook daar vinden we aanwijzingen voor een klimaat van groeiende spanning en vijandigheid tegen niet-Joden in Jeruzalem.

De context in Rome

Paulus schrijft naar Rome, dààr moet de directe aanleiding tot zijn schrijven liggen. Judea is op dat moment slechts achtergrond – al zou dat volgens Handelingen snel anders worden.

Paulus was nooit in Rome geweest (1:13), maar hij kent er vele mensen, Joden en niet-Joden. Dit wordt zichtbaar in hoofdstuk 16, dat zich laat lezen als een soort 'briefaanhangsel met netwerkgegevens', met vooraan zijn naaste medewerkers Prisca en Aquila (16:3-5; zie Hand 18:2, 18; 1 Kor 16:19; 2 Tim 4:19). Paulus moet aardig op de hoogte zijn geweest van de situatie ter plaatse. Toch drukt hij zich opvallend diplomatiek uit.

Die diplomatieke voorzichtigheid bood latere uitleggers de gelegenheid, de brief op te vatten als een theologisch tractaat over 'rechtvaardiging uit geloof'. Dat begrip komt inderdaad veel voor in de retoriek van de brief, maar de vraag is welke betekenis we daaraan moeten geven. Centraal staat de verhouding tussen Joden en niet-Joden, en daar is een heel praktische kant aan, zoals blijkt in hoofdstuk 14-15. Paulus volgt een vertrouwde methode: eerst bereidt hij het onderwerp voor in algemene termen, dan belicht hij het langs allerlei zijpaden, om tenslotte terzake te komen en concrete aanwijzingen te geven. Dezelfde opbouw vinden we in de gedeelten over afgodenoffers en over geestesgaven (1 Kor 8-10; 12-14).

In Rom 14:1-15:13 lezen we dat 'sommigen van jullie' alles eten, terwijl anderen 'zwak van gestel' zijn en alleen plantaardig voedsel eten (14:2). De mogelijkheid dat Pythagorese vegetariërs worden bedoeld valt niet uit te sluiten, maar waarschijnlijker gaat het om iets anders. Sommigen maken ook onderscheid tussen bepaalde dagen, en tussen rein en gewoon voedsel (14:5, 14). Steeds benadrukt Paulus dat ieder voor zichzelf overtuigd moet zijn en de ander moet aanvaarden. Tenslotte wordt het duidelijk dat het gaat om 'besnedenen' en 'niet-Joden' die moeite hebben, elkaar te aanvaarden (15:13). Of juist: de 'sterken', die alles eten en alle dagen gelijk achten, moeten 'de zwakheden van de onmachtigen dragen' (15:1).

Bedoeld lijkt een appèl aan de niet-Joodse christenen om hun Joodse zusters en broeders te 'aanvaarden', ofwel op zijn minst 'een plaats aan tafel gunnen'. Een speciale oproep aan de niet-Joodse gelovigen klinkt ook in het belangrijke gedeelte over 'Israël en de kerk' (11:13). Zo krijgen we de indruk dat Romeinen vooral de niet-Joodse christenen in Rome aanspreekt om hun Joodse geloofsgenoten te aanvaarden. Wat kan hier achter steken?

Ter verklaring verwijzen vele exegeten naar het bericht dat keizer Claudius in 49 n. Chr. de Joden uit de hoofdstad verbande. Hand 18:2 noemt het decreet in verband met de zojuist genoemde Prisca en Aquila, zonder een reden te geven, maar de Romeinse schrijver Suetonius schrijft het toe aan 'de voortdurende opschudding veroorzaakt door Chrestus' (Suetonius, Claudius 25.4). De meest plausibele verklaring is dat er in Rome opschudding was ontstaan rondom de prediking van Jezus' boodschap en dat Claudius ingreep. Hij bemoeide zich bv. ook per decreet met de positie van de Joden in Alexandrië en drong daar met name aan op behoud van hun beperkte rechten.

Als Paulus naar Rome schrijft, is Claudius al enkele jaren opgevolgd door Nero, toen nog in rustig vaarwater. Waarschijnlijk is dat het decreet van Claudius toen verwaterd was en de Joden druppelsgewijs naar de hoofdstad terugkeerden. De niet-Joodse christenen moeten intussen hun eigen leefwijze hebben ontwikkeld. Het is goed voorstelbaar dat zij moeite hadden, de Joodse medegelovigen weer 'te aanvaarden' en te zoeken naar praktische oplossingen voor de verschillen in levensstijl.

Conclusie: Paulus' appèl aan de niet-Joodse christenen in Rome

We moeten proberen tegelijk aan de beide contexten te denken, die Paulus voor ogen moet hebben gehad. De situatie in Rome stond voorop, omdat hij daarheen op reis wilde gaan en berichten had gehoord over spanningen tussen Joden en niet-Joden in de kerk. Een pleidooi voor het opnieuw 'aanvaarden' van de Joodse christenen lag echter moeilijk vanwege de situatie in Judea. Ook daar bestonden spanningen tussen Joden en niet-Joden in de kerk, maar in omgekeerde zin: de niet-Joden stonden onder druk van de 'ijveraars voor de wet'. Paulus stond dus voor de opgave, bij de niet-Joodse christenen in Rome aan te dringen op ruimte voor hun Joodse broeders en zusters, zonder zijn benarde niet-Joodse medegelovigen in Judea af te vallen.

Het is aannemelijk dat er in Rome enige kennis was van de groeiende spanningen in Judea. Als Paulus schrijft in zijn brief over de 'hardnekkigen in Judea', hoeft hij dit namelijk niet uit te leggen. Hij bedoelt er de Joodse kringen mee die in toenemende mate aanzetten tot opstand en geweld. Hij onderscheidt ze van de 'heiligen' (15:31), maar hij vreest dat dezen zich niet kunnen onttrekken aan de invloed van de 'ijveraars' (Hand 21:20!). Het kan goed zijn dat ze ook in Rome wisten dat de niet-Joodse christenen in Judea in het nauw zaten. Misschien mogen we Rom 10:2 horen als een toespeling daarop, waar Paulus schrijft dat de Joden (in Judea) 'ijver voor God hebben, maar zonder verstand'.

Van hieruit is de ogenschijnlijk evenwichtige boodschap van Romeinen te begrijpen, de neiging namelijk die Paulus vertoont om afwisselend op de positie en verantwoordelijkheid van de Joden en de niet-Joden te wijzen. Uiteindelijk is de spits van het betoog echter een appèl op de niet-Joodse christenen: 'het evangelie is een kracht tot behoud, *eerst van de Jood*, maar ook van de Griek!'

Lijnen en structuren in Romeinen

Inleiding en afsluiting van de brief zijn al aan de orde geweest. We zagen het literaire verband daartussen, teken van een weldoordacht plan. Dat wekt het gegronde vermoeden dat ook het hoofddeel daartussen een doordachte samenhang heeft. Hoofdstuk 16 is zoals gezegd een aanhangsel – belangrijk, maar losstaand van de hoofdstructuur.

Over 'structuur' moeten we trouwens niet rechtlijnig en eendimensionaal denken. Allereerst is 'structuur' in zo'n oude brief iets wat de lezer waarneemt, maar wat niet direct hoeft samen te vallen met wat de schrijver voor ogen stond. Bovendien moet je bij een levendig denker als Paulus rekenen met verschillende mogelijke structuren die tegelijk 'werken' en elkaar min of meer aanvullen. Inderdaad structuren die 'werken': in de voordracht namelijk, je moet ze *horen*. Paulus dicteerde zijn brieven (de schrijver stelt zich voor in Rom 16:22) en putte daarbij ongetwijfeld uit de talloze lessen en preken die hij had gegeven. In mondelinge voordracht geven retoriek, woordfrequentie en sleutelwoorden structuur aan.

De standaardcommentaren op Romeinen gaan meestal af op de inhoud. Gebruikelijk is het 'inhoudelijke' onderscheid tussen het theologische of dogmatische hoofddeel, hoofdstuk 1-8, en de praktisch (of 'parenetisch') bedoelde rest, die dan als een minder belangrijk aanhangsel geldt. Wel wordt tegenwoordig vaak bepleit om hoofdstuk 9-11 niet tot het praktische aanhangsel te rekenen, maar te zien als een eigenstandig gedeelte of zelfs als een centraal gedeelte dat handelt over 'Israël'. We moeten vrezen dat zo'n 'inhoudelijk' indelingscriterium niet zo dicht bij Paulus komt. We gaan er immers van uit dat hij geen theologisch tractaat schreef, maar een concrete brief aan een concrete kerkgemeente. We kunnen beter beginnen bij het woordgebruik.

Het tweetal '*Jood en Griek*' uit het motto van de brief komt nog vier keer voor en daar valt een duidelijke lijn in te zien (2:9, 10; 3:9; 10:12). We zullen daar straks nog andere, verwante woorden bij nemen. Nu pakken we het direct erop volgende citaat erbij: 'De rechtvaardige zal uit geloof leven' (1:17; Hab 2:4). Het citaat levert twee sleutelwoorden die Paulus van begin tot eind in Romeinen gebruikt, '*rechtvaardig*' en '*geloof*', of in de werkwoordsvorm: '*rechtvaardigen*' en '*geloven*'. Vanuit het aldus uitgebreide motto komt heel de brief in beeld.

Een directe lijn loopt naar het tweede sleutelcitaat dat beide sleutelwoorden bevat: 'Abraham *geloofde* in God, en dat werd hem als *rechtvaardigheid* aangerekend' (4:3; Gen 15:6; vgl. beide citaten samen in Gal 3:6 en 11). Daarmee worden de hoofdstukken 1-4 omspannen, met Abraham als bekroning. Hij is 'de vader van allen die geloven', besnedenen en onbesnedenen (4:11-12). Dit gedeelte bevat dan ook dikwijls de woorden '*besnijdenis*' (14x) en '*voorhuid*' (11x, discreet vertaald als 'onbesnedenheid'). Het gaat in Rom 1-4 om de verhouding tussen besnedenen en onbesnedenen in het teken van rechtvaardigheid uit geloof. Dat ook de niet-Joodse gelovigen kinderen van Abraham zijn lijkt extra te worden benadrukt door het citaat: 'Tot vader van vele *ethnè* heb ik je aangesteld' (4:17v., Gen 17:5) – waarbij *ethnè* natuurlijk niet alleen klinkt als 'volken' ook als 'niet-Joden'.

De nadrukkelijke volgorde in het motto is al aangestipt: 'eerst de Jood, maar ook de Griek'. Ook daaruit leiden we af dat de brief gaat over de verhouding tussen Joden en niet-Joden. Die conclusie wordt bevestigd als we het verwante woordgebruik erbij nemen. Van begin tot eind wordt vaker (29x) de meer normale benaming voor niet-Joden gebruikt, *ethnè*, Grieks voor *gojim* (zie *noot* hierboven), vooral (10x) in 15:9-27. De brief wendt zich ook direct aan de niet-Joden (11:13, 15:1). Het doel is vervat in wat Paulus in de aanhef als zijn roeping aanduidt: het bevorderen van 'geloofsgehoorzaamheid onder alle niet-Joden' (1:5).

Opvallend is het gebruik van de naam '*Israël*' in Rom 9-11. Paulus gebruikt deze naam uitsluitend in dit gedeelte (15x). Elders in de brief gebruikt hij de externe, meer 'seculiere' naam, 'Joden'. 'Israël' is de 'intieme' zelfaanduiding van de Joden, die tot de huidige dag in gebeden en wetsteksten gebruikt wordt. Paulus slaat hier een bijzondere, 'intieme' toon

aan. De centrale betekenis van het gedeelte is gemarkeerd met drie retorische middelen. Het voorafgaande sluit af met een plechtige belijdenis (8:38v.), het stuk zelf eindigt met een nog verhevener lofzegging (11:33-36), en het wordt ingeleid met de retoriek van sterke persoonlijke emotie (9:2-3). Paulus is bezorgd om zijn 'volksgenoten' die niet geloven, hij wil omwille van hen zelfs worden 'verbannen van Christus' – een dramatische uitdrukking die herinnert aan Mozes op de Sinai (Ex 32:32). Paulus gebruikt het woord 'volksgenoten' (*syngeneis*) opnieuw in persoonlijke zin als hij in het aanhangsel zijn contacten in Rome groet (16:7, 11, 21), verder nooit. De persoonlijke toon in 9:2-3 zet deze hoofdstukken met een bijzondere nadruk apart.

Vandaar loopt de hoofdlijn verder naar 14:1-15:13, het gedeelte over de 'afwijkende' Joodse leefgewoonten en de oproep aan de niet-Joodse gelovigen om daar ruimte voor te maken, *opnieuw ruimte te maken* nu de Joodse christenen in de hoofdstad terugkeren. Dit is het enige concrete vraagstuk dat de brief aan de orde stelt. Bezien vanuit Paulus' apostolaire strategie (Gal 2) is het van essentieel belang dat er een open verhouding blijft tussen Joden en niet-Joden in de kerk. In dat licht bezien is dit gedeelte het belangrijkste deel van de brief. Het eindigt met de suggestie van een gezamenlijke lofzang waarin de 'niet-Joden' (*ethnè*) opvallend vaak genoemd worden, onder meer door citaten uit Psalmen, Tora en Profeten.

Opvallend is verder de *totale afwezigheid* van de woorden 'Israël', 'Joden', 'Grieken', 'niet-Joden', 'besnijdenis' en 'onbesnedenheid' in Rom 5-8. Het lijkt haast alsof deze hoofdstukken tot een ander geschrift behoren. Wat daar juist veel voorkomt is 'zonde' (50x, elders in Romeinen 6x). Ook frequent is 'wet' (33x), hierin overeenkomend met Rom 1-4 (35x). Schaars is 'geloof' (5:1v.; 6:8); frequent 'rechtvaardig' (21x). Terwijl Rom 1-4 gaat over 'besnedenen, onbesnedenen, wet, geloof en rechtvaardigheid', gaat 5-8 dus over 'zonde, wet en rechtvaardigheid' *even afgezien van de verhouding tussen Joden en niet-Joden*. Het is een aparte thematiek t.o.v. het geheel van de brief, en wij moeten ons afvragen welke functie dit heeft.

Daartoe kijken we eerst naar een ander stuk dat nog niet genoemd is, Rom 12-13. We vinden daar o.m. een oproep om het gezag van de keizer te respecteren en meer algemene levenslessen. T.o.v. de thematiek van de brief maakt Paulus hier een uitweiding, zoals hij vaker doet. Het is een retorisch middel om het gehoor even met andere zaken bezig te houden, om hen dan via een omweg toch weer met een frisse kijk bij het onderwerp terug te brengen. Niettemin kan de thematiek van de uitweiding heel serieus zijn.

Rom 5-8 heeft een vergelijkbare functie. Rom 14-15 vraagt specifiek aan de niet-Joodse christenen om grootmoedig ruimte te maken voor de Joodse christenen met hun andere wetten en leefgewoonten; Rom 9-11 wijst op de 'voorrang' van de Joodse christenen en maant de niet-Joden om 'niet hoogmoedig' te zijn (11:20). Als 'uitweiding' om hen op andere gedachten te brengen en compromisbereid te maken last Paulus de lange gedachtengang over wet, zonde, dood en verlossing in. Maar die gedachtengang geldt evenzeer Joodse christenen, zodat het gedeelte kan bijdragen aan de eensgezindheid van Joden en niet-Joden in de kerk. Het is een bespiegeling 'in algemene termen', toegespitst op de enkele mens (8x *egô* in Rom 7!). Men heeft kenmerkende overeenkomsten aangewezen met de Dankpsalmen uit Qumran en met de Stoïsche filosofie. Het is inderdaad een soort 'algemeen toegankelijke theologie van zonde en genade', die vanzelfsprekend de aandacht trok van Augustinus en Luther. Het is niet het 'theologische hoofddeel' van Romeinen dat de theologie van het Nieuwe Testament ervan gemaakt heeft. Maar ook dit is wel degelijk Paulus in al zijn diepzinnigheid en beweeglijkheid van denken.

Romeinen in schema (voor verbetering vatbaar!)

- 1:1-17 inleiding: doel is 'geloofsgehoorzaamheid onder de niet-Joden'
 - 1:8-17 lofprijzing, motto: 'het evangelie eerst voor de Jood maar ook voor de Griek'
- 1:18-4:31 besnedenen en onbesnedenen; wet, geloof en rechtvaardigheid
 - 1:18-2:24 niet-Joden en Joden overtreden de wet
 - 2:25-3:2 uiterlijke en 'innerlijke' besnijdenis
 - 3:3-31 zonde en wet, rechtvaardigheid uit geloof apart van de wet
 - 4:1-31 Abraham vader der gelovigen, besnedenen en onbesnedenen
- 5:1-8:39
 - 5:1-11 geloof, rechtvaardiging en verzoening door Christus' dood
 - 5:12-12 één met Adam en één met Christus
 - 6:1-23 doop en rechtvaardiging tegenover zonde en dood
 - 7:1-25 de kracht van de 'wet en zonde en dood'
 - 8:1-39 de opstandingskracht van de 'wet van de geest'
- 9:1-11:36 Israël en de kerk
 - 9:1-5 inleiding, 'hartzeer' om 'volksgenoten', Israëls voorrechten
 - 9:6-29 'niet allen uit Israël gedragen zich als Israël'
 - 9:30-10:21 rechtvaardiging van Israël uit geloof
 - 11:1-36 'zo wordt heel Israël gered'
- 12:1-13:14 leefregels
 - 12:1-21 één lichaam, verschillende leden
 - 13:1-7 respecteer het gezag van de keizer
 - 13:8-14 'bemin je naaste als jezelf'
- 14:1-15:13 de 'sterken' moeten de 'zwakken' in de kerk aanvaarden
 - 14:1-23 heb consideratie met de leefgewoonten van jullie Joodse medegelovigen
 - 15:1-13 laten de 'niet-Joden' met de 'besnedenen' God loven aan één tafel
- 15: 13-33 afsluiting: Paulus brengt de collecteopbrengst van de 'kerken der niet-Joden' naar Jeruzalem en vreest voor de 'hardnekkigen in Judea'
- 16:1-23 aanhangsel met 'netwerkgegevens'

Verder lezen

- K. Stendahl, *Paul among Jews and Gentiles, and Other Essays*, Philadelphia, Fortress 1976
- J.A. Fitzmyer, *Romans, A New Translation with Introduction and Commentary*, (Anchor Bible 33) New York, Doubleday 1993
- M. Goodman, *The Ruling Class of Judaea: The Origins of the Jewish revolt against Rome A.D. 66-70*, Cambridge University Press 1987 en herdr.
- M. Hengel, *Die Zeloten: Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I bis 70 n. Chr.*, 2e ed. Leiden 1976, heruitg. R. Deines en C.J. Thornton, Tübingen, Mohr Siebeck 2011 (ook in het Engels: *The Zealots*, Edinburgh, Clark 1989)
- K.P. Donfried (red.), *The Romans Debate; Revised and Expanded Edition*, (1977) 2e ed. Edinburgh, Clark 1991
- Z. Safrai en P.J. Tomson, 'Paul's "Collection for the Saints" (2 Cor 8-9) and Financial Support of Leaders in Early Christian and Rabbinic Circles', in Bieringer et al. (eds), *2 Corinthians in the Perspective of Late Second Temple Judaism*, (CRINT 14) Leiden, Brill 2014, 132-220
- P.J. Tomson, 'Romans 9–11 and Political Developments in Rome and Judaea with Some Thoughts on Historical Criticism and Theological Exegesis', *Zeitschr. für dialektische Theologie* 33 (2017) 48-73